

Малаховський Ю.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
Кансо Алі Ахмед,
стажист,
Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Категорія «капітал» відноситься до однієї з найбільш широко вживаних у сучасних фреймових фундаментальних теоретичних та прикладних практичних дослідженнях, використання якої вимагає застосування зваженого полікомпонентного та мультипредметного історико-логічного підходу. Вплив окремих фаз розвитку суспільних відносин на розуміння сутності цього базового поняття суттєвим чином вплинуло на становлення сучасного динамічно-когнітивного підходу до розуміння капіталу, визначення якого продовжує конкретизуватись, модернізуватись за рахунок імплементації витончених акцентів та зміни пріоритетів в підходах до формулювання на догоду реалізації авторських дослідницьких позицій.

Незважаючи на фундаментальність та надзвичайну важливість питання, єдине поняття капіталу як складної категорії відсутнє. В залежності від змісту та сфери застосування для його визначення може бути застосовано значну кількість форм та трактувань.

Особливе місце серед перелічених різновидів займає категорія соціального капіталу національної економіки (СКНЕ). Вперше підхід до неї як предмету наукового дослідження було здійснено Hanifan [1], яким було предметно досліджено релевантні до категорії поняття та їхнє значення і вплив на процеси суспільного розвитку. Більш комплексно, у завершій формі, результати систематичного вивчення концепції було представлено Bourdieu [2].

Численних дослідників економічної сутності феномену СКНЕ сьогодні може бути умовно віднесено до одного з трьох напрямів:

– послідовники Bourdieu розуміють його сутність, здебільшого, як «... сукупність реальних або потенційних ресурсів, які пов'язані з володінням стабільною мережею [durable networks] більш або менш інституціалізованих відносин взаємного знайомства та визнання..., інакше, членством у групі» [2]. Значення СКНЕ вбачається у корисності, котру він надає, коли забезпечує свого користувача певними благами. Окремі види цього ресурсу вчений називає «можливість розпоряджатись необхідними умовами і передумовами практик; ... структурою панування і влади над іншими агентами» [3], пов'язуючи їх з можливістю посилити позиціонування людини у суспільстві в цілому, розвивати інші види капіталу, підвищувати своє положення у мережі, престиж, вплив, значимість. Особливість позиції прибічників напряму досліджень полягає у тому, що ними досліджується результати або наслідки використання капіталу як індивідуальної характеристики для конкретної особистості – носія СКНЕ;

– послідовники Coleman [4], не наводячи єдиного визначення категорії, загострюють увагу на функціях та корисності СКНЕ як єдності персоналізованого людського ресурсу і ресурсу групи (організації). На відміну від позиції Bourdieu, реалізація СКНЕ пов'язується не лише з позиціонуванням себе у суспільстві, а здебільшого з функцією зручності використання його у якості суспільного ресурсу, громадського блага з метою полегшення персональної діяльності господарюючого індивіда на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях господарювання. Незалежно від точки зору на розуміння сутності СКНЕ, слід визнати, що прибічниками усіх напрямів дослідження цього феномену безумовно визнаються сентенція – СКНЕ як джерело сили, блага, виникає і існує лише за умов взаємних відносин людей;

– послідовники Fukuyama концентруються на мережевому устрої моральних відносин «довіри між групами індивідуальних агентів, які розділяють неформальні норми або цінності... норми і цінності можуть простиратись від простого принципу взаємності між двома друзями до складних ціннісних систем, створюваних організованими релігіями...»[5]. Розглядаючи СКНЕ у якості ресурсу суспільного, визначаючи його як неформальні норми та цінності, прибічники цього наукового напрямку розуміють його як властивість не стільки окремої особистості, але як ресурс розвитку об'єднань, цілих держав. Джерелом СК виступає природне кооперування людей, їхнє об'єднання до самоврядних груп з колективного вирішення важливих питань, яке базується на дотриманні вимог виконання зобов'язань, дотримання норм взаємності, уникнення опортуністичної поведінки. Наслідками формування СК на групи та суспільство в цілому є формування довіри, ефективне досягнення спільних цілей, розвиток громадянського суспільства та демократії.

Використання поняття СК у якості єдиного засобу опису «принципу соціального майна» дозволяє прибічникам підходу пояснити причину отримання різними індивідами надзвичайно нерівної винагороди, за більш або менш еквівалентного (економічного та культурного) капіталу, у відповідності до ступеня, у якому вони здатні мобілізувати повноваження групи (сім'ї, старих приятелів, елітних шкіл, клубів для обраних, аристократії тощо). Так, Bourdieu і Wacquant [6] визначають, що для збереження цінності СКНЕ для індивідів необхідною є «робота над ним», цінність зв'язків конкретного індивіда («обсяг соціального капіталу») визначається кількістю знайомств, які він здатен «мобілізувати», а також обсягом культурного та економічного капіталу, яким він наділяється за посередництва кожного зв'язку. Солідарність в межах функціонування мережі забезпечує для її членів можливість отримання матеріальної/символічної вигоди. Збереження мереж СКНЕ вимагає «реалізування інвестиційних стратегій індивідуальних або колективних», які спрямовано на перетворення випадкових зв'язків (сусідських, приятельських, родинних) на «такі соціальні взаємини, які можуть бути прямо використані у найближчий або майбутній час». Тривалі та ефективні взаємовідносини повинні включати в себе «міцні, суб'єктивно відчутні зобов'язання». Ресурсність СКНЕ, на їхнє переконання, представляє собою очікування

взаємності, включення до більш широких мереж, відносини в яких засновано на високому ступені довіри та загальних цінностях. Позитивні екстернальні ефекти громадського блага, яким є СКНЕ, залишаючись «головною перевагою індивіда», проявляються не лише для того, хто намагається його реалізувати, чітко калькулюючи свої вигоди, але для всіх членів відповідної структури. Тобто, СКНЕ, який базується на соціальних ресурсах структури, «ступені вірності своєму слову», «рівні довірливості, яка притаманна даному соціальному середовищу», виступає «побічним продуктом» людської активності, яка спрямовується на виключно прагматичні особисті цілі.

Досліджуючи проблеми формування СК на півдні Італії, Putnam прийшов до висновку, що останній «відноситься до властивостей соціальної організації, таких, наприклад, як довіра, норми, мережі взаємодії, котрі можуть підвищувати ефективність суспільства шляхом полегшення скоординованих дій» [7]. Таким чином, СКНЕ, відіграючи роль моделі для майбутньої співпраці, формується з трьох складових – мереж взаємодії, норм та довіри. Згідно переконань цього вченого, головна ідея теорії СКНЕ полягає у тому, що соціальні мережі мають цінність, а соціальні контакти впливають на продуктивність індивідів та груп. Розрізняючи два головних різновиди СКНЕ – інклюзивний, поєднувальний та ексклюзивний, зміцнюючий – вчений вважає, що для першого з них характерною є тенденція пов'язувати разом представників різних соціальних страт, для другого – зміцнювати виключну ідентичність в межах мережі та підтримувати їхню однорідність. Інакше кажучи, інклюзивний капітал – своєрідний «соціологічний суперклей» – задовольняє потреби «формування кола специфічної взаємності і мобілізації солідарності», ексклюзивний – такий, що «з'єднує зовнішні активи і сприяє розповсюдженню інформацію» – радше слугує «створенню більш широкого типу ідентичності та взаємності» [8].

Розмірковуючи про потенційне та фактичне положення індивідів у соціальних мережах (СМ), Portes виділяє «реляційне» та «структурне» вкорінення. Під реляційним вкоріненням він розуміє взаємні очікування членів діади, які обумовлено здатністю кожного з них застосовувати санкції стосовно один одного. Під структурним вкоріненням – ситуацію, за якої інші члени співтовариства також можуть застосовувати санкції до порушників прийнятих соціальних норм, якщо вони є елементами більш широких СМ. Ситуація «вимушеної довіри», за якої очікування підкріплюються санкціями, сприяє тому, що інтернаціоналізовані норми та цінності, а також ідентифікація з групою мотивують взаємні контакти її членів, співпрацю та взаємодопомогу [9].

Особливу цікавість викликають наукові ідеї представників «інституційного підходу». За їхньою логікою, довірчі та кооперативні норми СКНЕ складаються з когнітивних факторів, які формують поведінку людей по відношенню один до одного та як до членів суспільства. Незважаючи на нематеріальність, вплив елементів може бути доволі потужним і лежати у основі визначення готовності людей вільно співпрацювати. Найчастіше пов'язані з цим аспектом СКНЕ поняття включають узагальнену довіру (в

інших), довіру (впевненість) у державних та інших установах, узагальнену взаємність, альтруїзм та толерантність.

Отже, з економічної точки зору, СКНЕ – сукупність структурованих соціально-економічних відносин, заснованих на взаємно визнаних неформальних інститутах (нормах та цінностях), дотримання яких приносить вигоду суб'єктам відносин у вигляді соціальної ренти, що виражає розмір заощадження коштів від реструктуризації інституціональних установ та організацій на основі чіткої специфікації прав власності, створення організаційних структур, що забезпечують їх ефективний обмін, порівняння та економію трансакційних виробничих витрат, що виникають у ході цього процесу. За аналогією з фізичним та людським капіталом, які здатні підвищувати особисту продуктивність, СКНЕ створює умови для координування та кооперування індивідів заради взаємної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hanifan L.J. The Rural School Community Centre. *Annals of American Academy of Political and Social Science*. 1916. Vol. 67. Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.1177/000271621606700118>
2. Bourdieu P. Forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* / J. Richardson (ed.). Westport, CT: Greenwood, 1986. URL: rbasics.bourdieu1986-the-forms-of-capital.pdf
3. Бурдьє П. Соціальне пространство: поля и практики. Москва: Інститут експериментальної соціології; СПб.: Алетеїя, 2005. 576 с.
4. Coleman J.S. Foundations of Social Theory. Harvard University Press, 1994. 993 p.
5. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. *IMF Conference on Second Generation Reforms* (Nov. 8-9, 1999). Washington, D.C.: IMF Working Paper, 2000. pp. 1-19.
6. Bourdieu P., Wacquant L.J.D. An Invitation to Reflexive Sociology. University of Chicago Press, 1992. 332 p.
7. Putnam R.D. The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. *The American Prospect*. 1993. Vol. 13. No 4. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi3w5-Au9beAhWv1YsKHcJnDYkQFjAAegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fprospect.org%2Farticle%2Fprosperous-community-social-capital-and-public-life&usg=AOvVaw3YAhzga-0fUBotlHdE6Hj6>
8. Putnam R.D. Bowling Alone: the collapse and revival of American community. Touchstone Books by Simon & Schuster, 2001. 544 p.
9. Portes A. Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual review of sociology*. 1998. Vol. 24. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjyjpSn-PvfAhUL6qQKHWR1D5AQFjADegQICBAC&url=http%3A%2F%2Ffaculty.washington.edu%2Fmatsueda%2Fcourses%2F590%2FReadings%2FPortes%2520Social%2520Capital%25201998.pdf&usg=AOvVaw3WdqNFHfbmiEGTOQtjRWgc>